

A Mythological Critique of Shamlou's Poem "Loh" Based on Ernst Cassirer's Theory of Modern Myths

Lachen Alaghi¹, Ovis Mohammadi²

Recived:25/4/2024

Accepted: 7/10/2024

Abstract

"Loh" (Tablet) is one of Shamlou's poems in which symbols from sacred books are depicted as political actors. This article attempts to analyze this poem using the theory of modern myths by Ernst Cassirer. The results of the analysis indicate that in "Loh," the myths have a new function; the poet blends the symbols of Jesus and Moses (peace be upon them) and creates a new hero. This hero has Marxist tendencies and seeks to bring the movement of history to its conclusion and realize his ideal society.

Keywords: *Shamlou's poetry, myth and contemporary poetry, Ernest Cassirer's theory, contemporary poetry criticism and modern theories.*

¹ - Corresponding author, PHD of Persian Language and Literature, Visiting Assistant Professor, Gonbad Kavous University. lachen.alaghi@gmail.com

2. Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Gonbad Kavous University ovais.mohamadi@yahoo.com

Copyright© 2025, the Authors | Publishing Rights, ASPL This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms

1. Introduction

Many contemporary Persian poets have used myths to express their ideas. Ahmad Shamlou is one of the pioneering poets who was heavily influenced by the Bible and Christian myths. He has written about the crucifixion of Christ twice, in two different ways (in *The Death of Nasiri* from the *Phoenix in the Rain* collection and *The Crucified Man* from the *Unrelated Hymns* collection). In addition, Shamlou uses Christian mythological elements from the Bible in a poem titled "Loh" (Tablet). Therefore, by analyzing and critiquing the poem mythologically, various layers of Shamlou's poetry can be understood. One of the perspectives that addresses mythology in the modern world is Ernst Cassirer's theory of modern myths. According to Cassirer, myths can be observed in aspects of the modern world, albeit in new and different forms. One of these aspects is politics. Cassirer believes that in the modern world, totalitarian regimes (such as Nazi Germany or Communist Russia) create new myths by altering the myths of society, and through these myths, they lead the people toward their own ideology and ally society with themselves. Since Cassirer's theory focuses on discovering myths in contemporary political discourses, it can be used to interpret many political poems that have a mythological atmosphere. As "Loh" is one of Shamlou's political poems and is written with mythological themes, it can be read and analyzed using Cassirer's theory.

Research Question(s)

Which elements of Cassirer's modern mythology can be found in Shamlou's poem *Loh*? How are these elements applied in Shamlou's poem?

2. Literature Review

Ernst Cassirer, a German Neo-Kantian philosopher and mythologist, views mythical thinking as opposed to rational and logical thinking. Cassirer refers to mythical thinking as "pre-logical" (Segal, 2015: 72). In his analysis of mythology, Cassirer does not give much attention to anthropology, religious studies, or psychoanalysis; instead, "his mythology is based on the theory that myth is a specific way of objectifying the world, and myth must be understood as a symbolic form; that is, it must be seen as a particular form of experience" (Cassirer, 2014: 9). According to Cassirer, the essence of myth is emotional, not intellectual. "Myth and primitive religion are by no means incoherent, nor do they lack sensibility and reason; however,

their coherence relies more on the unity of feeling than on the unity of logical rules" (Cassirer, 2003: 42). He also believes that mythical thinking does not arise from individual imagination but rather from social experience; myth is a way of objectifying collective human experience, not an individual one (ibid: 119).

Initially, Cassirer sees myth as primitive and science as modern, but he eventually emphasizes the presence of modern myths in today's world (Segal, 2015: 73). Through his examination of Nazi Germany, he demonstrates a form of myth that belongs to the modern world. According to him, modern myths are no longer unconsciously created but are instead formed consciously, carefully, and with a premeditated plan. Furthermore, they do not grow freely but are entirely directional (Bakhy, 2016: 23). In other words, "myths are dynamic and change according to the development of realities. Myth is not a fixed and static truth, but rather a reflection of interpretation and worldview shaped by an altered reality. Myth is also joined to a belief system" (Gonzalez Perez, 2001: 7). In the modern world, the importance lies not in the myth itself, but in its function, and the primary function of myth in society is to create unity. Therefore, one could say that in *The Myth of the State*, Cassirer focuses more on the function of myth than its origin. He sees myth in opposition to logic and considers it a tool in the hands of totalitarian regimes. Based on Cassirer's views on myth and its functions, this study aims to uncover the mythical elements in Shamlou's poetry and analyze their function in political parties in pre-revolutionary Iran. Although some work has been done on analyzing mythology in Shamlou's poetry, none have examined mythology from Cassirer's perspective or explored how myth is used in directing the political parties in contemporary Iranian politics.

3. Methodology

In this study, an extensive analysis of Cassirer's mythological theory is first presented, and the key concepts of this theory are explained. Then, based on these concepts, Shamlou's poetry is examined, and the function of mythical concepts within the political atmosphere of pre-revolutionary Iran is clarified.

4. Results

According to Ernst Cassirer's theory of "Modern Myths," myths do not disappear in modern societies, but rather change their form. Through an examination of 20th-century totalitarian regimes, he concluded that their discourse and governance structures are a transformed version of the myths found in primitive societies. According to Cassirer,

totalitarian regimes in the modern era use myths to make their ideas and ideologies more believable. Based on this perspective, Ahmad Shamlou's poem "Loh" – which serves as a political and party manifesto – has been analyzed.

Initially, the hidden ideology within the poem was explained, followed by the decoding of modern mythical elements in it. According to the analysis, the central idea of the poem is the "movement of the world spirit" or the "movement of history," a concept introduced in Hegel's philosophy and rooted in the historical dialectic of Marxism. In this poem, the narrator is a symbol of the leader of totalitarian parties, depicted as a sacred, messianic figure. The narrator seeks to convince the people of his ideas through a prophetic discourse, encouraging them to change the existing situation and accelerate the movement of history beyond its natural course. The narrator is portrayed as a prophet, a constructed image that blends the characters of Moses and Jesus (peace be upon them). In fact, the narrator is Jesus, a messiah who has come to save. However, unlike Jesus, he is not all kindness and compassion. At first, like Moses, he is portrayed as strong and proclaiming that through power and victory, mercy and kindness should be established in society. In essence, the narrator, in some ways, resembles Nietzsche's "superman," who discards virtues like love and compassion, prioritizing qualities like pride and bravery, and after attaining such heroic traits, he then extends love and compassion.

References

(In Persian)

The Holy Quran.

The Old Testament, (2015) translated by Pirouz Sayar, Tehran: Hermes.

The New Testament, (Spring 2007) second edition, United Bible Societies Publications.

Abrahamian, Yervand (2015). Iran Between Two Revolutions, translators: Ahmad Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fattahi, Tehran: Ni.

Adorno, Theodor (2007). "Freudian Theory and the Model of Fascist Propaganda", translated by Morad Farhadpour, Organon, Psychoanalysis (2), No. 22.

Al-Hashemi, Ahmad (2004). Jewels of Eloquence in Meaning, Explanation and Creation. Qom: Ismaili Publishing House.

Anis, Ibrahim and Others (2003). Al-Mu'jam Al-Wasit. Translated by Mohammad Bandar Rigi. Volume 2. Tehran: Islamic Publications.

Cassirer, Ernest (2003). The Myth of State, translated by Yadollah Moqen, Tehran, Hermes.

- Cassirer, Ernest (2014). *Philosophy of Symbolic Forms, Volume 2: Mythical Thought*, translated by Yadollah Moqen, Tehran, Hermes.
- Cassirer, Ernest (2015). *Language and Myth*, translated by Mohsen Salasi, Tehran, Morvarid.
- Copleston, Frederick (Beta). *History of Philosophy, Volume 7, from Fetsche to Nietzsche*. Translated by Dariush Ashouri. Out of Place.
- Farzaneh, Seyyed Babak, Ali Mohammadi (2012). "Myth in the Poetry of Adonis and Shamlu", *Mystical and Mythological Literature Quarterly*, Year 8, No. 29.
- Halliday, R. J. (2008). *History of Western Philosophy*. Translated by Abdolhossein Azarang. Tehran: Qoqnos.
- Jafari, Hassan (2009). "Religion and Myth, A Study of Ernst Cassirer's Theory of Myth", *Research Journal of Religions*, Year 3, Issue 6. pp. 27-54.
- Jokar, Manouchehr, Zariji, Aref (2011). "Elements and Themes of Fear in Shamlu's Poetry", *Adab Pajoohi*, Issue 17.
- Khademi-Kolaei, Mehdi (2007). "Mythical Figures of Prophets and Ritualists in Shamlu's Poetry", *Pik Noor*, Year 5, Issue 3.
- Khodayar, Mustafa (2016). "The Myth of 'Cain and Christ' in the Poems of Shamloo and Sayyab", *Comparative Studies in Language and Literature of Nations*, Volume 2, No. 5.
- Magee, Brian (2019). *Great Philosophers: An Introduction to Western Philosophy*. Translated by Ezzatollah Foladvand. Tehran: Kharazmi.
- Naderi, Mahmoud (2008). *The People's Self-Determining Guerrillas (From the First Action to Bahman 57)*, Volume 1, Tehran, Institute of Political Studies and Research.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm (2006). *The Antichrist*. Tehran: Pars Publishing House.
- Orwell, George (2007). 1984. Translator: Saleh Hosseini, Tehran: Niloufar.
- Parvini, Khalil (2011). "A Comparative Study of Christ (PBUH) in the Poetry of Adonis and Shamlu", *Quarterly Journal of Comparative Language and Literature Research*, Volume 2, Issue 3, Autumn.
- Pashaei, A. (2009), *The Name of All Your Poems*, Volume 2, Tehran: Sales.
- Qaragozlou, Mohammad (2018). *A Bitter History as Narrated by Ahmad Shamlu*, Tehran: Negah.
- Russell, Bertrand (2015). *History of Western Philosophy*, translated by Najaf Darya Bandari, Tehran: Parvaz.
- Segall, Robert Allen (2015). *Myth*, translated by Farideh Farnoudfar, Tehran, Basirat.
- Selajqeh, Parvin (2013). *Amirzadeh Kashiha*, Tehran: Morvarid.
- Setis, W.T. (1978). *Hegel's Philosophy*. Translated by Hamid Enayat. Tehran: Pocket Books Co., Ltd.
- Shamloo, Ahmad (2006). *Collection of Works of Office 1: Poems*, Tehran: Negah.

(In English)

Baciu, Claudiu (2016) *The Meaning Of Political Myth In Ernst Cassirer*, Amazon Digital Services LLC.

Barash, Jeffrey Andrew (2000). "Political Mythologies of the Twentieth Century in the Perspective of Hermann Heller, Ernst Cassirer, and Karl Löwith", Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem, number 6, Spring 2000, pp.121-133.

Carlyle, Thomas (2001). *On heroes, Hero Worship and the Heroic in History*. The Electric Book Company.

Gobineau, J.A (2012). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Stvpress.

Gonzalez-Perez, Margaret (2001). "Myth and Literature as Political Ideology", Quarterly Journal of Ideology, Volume 24, 2001, 3 & 4.

Lahman, Jason . D (2010) . "The form that fuels the flame: public ritual and the Nazi mythos", Ex Post Facto, V: XIX, Journal of history, san Francisco state university.

Sinclair, Thornton (1938). "The Nazi Party Rally at Nuremberg," The Public Opinion Quarterly2, no. 4.

فصلنامه

سال ۲۲، شماره ۸۷، بهار ۱۴۰۴، ص ۱۳۱-۱۵۶

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.22.87.131>

نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

دکتر لاجن علاقی*؛ دکتر اویس محمدی^۲

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۲/۶ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۷/۱۶

چکیده

شعر «لوح» یکی از سروده‌های شاملو است که در آن نمادهای کتابهای مقدس، همچون کنشگران سیاسی به تصویر کشیده می‌شود. در این مقاله، سعی شده است این شعر با کاربری نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر تحلیل شود. نتایج تحلیل نشان‌دهنده این است که در «لوح»، اسطوره‌ها کارکردی نو دارد. شاعر در این شعر، دو نماد عیسی و موسی (علیهما السلام) را در هم می‌آمیزد و قهرمانی نو را خلق می‌کند. این قهرمان، گرایشهای مارکسیستی دارد و در پی به فرجام رساندن حرکت تاریخ و محقق ساختن جامعه آرمانی خویش است.

کلیدواژه‌ها: شعر شاملو، اسطوره و شعر معاصر، نظریه ارنست کاسیرر، نقد شعر معاصر و نظریه‌های مدرن.

۱. دکترای ریان و ادبیات فارسی، مدرس مدعو دانشگاه گنبد کاووس - نویسنده مسئول

lachen.alaghi@gmail.com

ovais.mohamadi@yahoo.com

۲. استادیار زبان و ادبیات عرب دانشگاه گنبد کاووس

Copyright© 2025, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-

۱. مقدمه

شعر فارسی پس از انقلاب مشروطه با مسائل سیاسی آمیخته، و مباحث سیاسی در بسیاری از سروده‌های شاعران معاصر مطرح شد. شاعران معاصر برای بیان دیدگاه‌های خود، شگردهای مختلفی را به کار بستند؛ برای مثال، برخی داستانهای کهن یا شاهنامه را دستمایه شاعریشان ساختند و برخی دیگر از اسطوره‌های دیگر ملل بهره گرفتند؛ شاعرانی چون اخوان ثالث و سیاوش کسرایی به اساطیر ایرانی و زردشتی روی آوردند. سهراب سپهری به اسطوره‌های شرقی توجه کرد و احمد شاملو به اسطوره‌های مسیحی پرداخت. مطالعه شاملو درباره شاعران غرب، سبب شده‌است که اسطوره‌های مسیحی و کتاب مقدس در شعر او بازنمایانده شود. او داستان مصلوب شدن مسیح را دوبار و به دوشکل مختلف به شعر درآورده‌است (مرگ ناصری از دفتر ققنوس در باران و مرد مصلوب از دفتر مدیچ بی‌صله). او در شعرهایی دیگر نیز به صورت پراکنده به عناصر مسیحی اشاره می‌کند. «لوح» یکی از سروده‌های او است که عناصر اسطوره‌ای کتاب مقدس در آن آشکارا دیده می‌شود.

با تحلیل و نقد اسطوره‌های شعر معاصر، می‌توان لایه‌های معنایی شعر را بهتر فهم کرد. یکی از دیدگاه‌هایی که به اسطوره در دنیای مدرن پرداخته، نظریه اسطوره مدرن ارنست کاسیرر است. به نظر کاسیرر، می‌توان در ساحت‌هایی از دنیای مدرن، اسطوره‌ها را مشاهده کرد؛ البته در شکل‌های نو و جدید. یکی از این ساحتها سیاست است. کاسیرر معتقد است که در دنیای مدرن، حکومت‌های تمامیت‌گرا (مانند آلمان نازی یا شوروی کمونیست) با تغییر در اساطیر جامعه، اسطوره‌هایی تازه خلق می‌کنند و از طریق آنها افراد جامعه را به سمت ایدئولوژی خود می‌کشانند و جامعه را با خود هم‌پیمان می‌سازند. از آنجاکه در نظریه کاسیرر به کشف اسطوره در گفتمانهای سیاسی معاصر توجه می‌شود، می‌توان از آن برای خوانش بسیاری از شعرهای سیاسی - با حال و هوای اسطوره‌ای - استفاده کرد. «لوح» یکی از شعرهای سیاسی شاملو است که با درونمایه‌هایی اسطوره‌ای سروده شده است؛ از این رو، می‌توان با استفاده از نظریه کاسیرر آن را خواند و تحلیل کرد. راوی این شعر، نقش رهبر حزب سیاسی را دارد که درصدد تلقین آرای خود به جامعه است. باید توجه کرد که در این مقاله، راوی «لوح» خود شاعر در نظر گرفته نشده و شاعر همچون ناظری بیرونی فرض شده‌است که

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

داستان شعر را روایت می‌کند.^۱ در این مقاله سعی شده است که درونمایه‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ها در بافتی سیاسی و معاصر، بازخوانی، و به واسطه آن دیدگاه‌های سیاسی راوی و رویکردهای آن کشف شود.

۲. پیشینه تحقیق

در پژوهشهای بسیاری به مبحث اسطوره در شعر شاملو، توجه شده است که در ذیل بدان اشاره می‌شود:

پروینی، عابدی و غلامحسین‌زاده (۱۳۹۰) در «بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر آدونیس و شاملو» به طور خاص به عناصر مسیحیت در شعر شاملو پرداخته‌اند. در این مقاله، شعر شاملو با شعر آدونیس مقایسه شده و وجوه اختلاف و اشتراک آنها تبیین، و در نهایت توضیحی درباره دیدگاه کلی شاملو و آدونیس، نسبت به مسیح ارائه شده است.

خادمی کولایی (۱۳۸۶) در «نمودهای اساطیری انبیا و آیین‌گذاران در شعر شاملو» با دقت خاصی به تحلیل نمودهای انبیا در شعر شاملو پرداخته و بخش زیادی را نیز به عناصر مسیحی اختصاص داده است. او در این مقاله، قسمتی از شعر لوح را زیر عنوان «شام آخر و یهودا» آورده و تحلیلی کوتاه از آن ارائه کرده است.

جوکار و زریجی (۱۳۹۰) در «عناصر و مضامین ترسایی در شعر شاملو» به بنمایه‌ها و درونمایه‌های مسیحی در شعر شاملو پرداخته‌اند. در این مقاله به مبحث اسطوره توجه نشده است.

خدایاری (۱۳۹۵) در «اسطوره «قابیل و مسیح» در شعر شاملو و سیاب»، عناصر اسطوره‌ای را نام می‌برد و دیدگاه شاملو را با سیاب مقایسه می‌کند. این مقاله، پژوهشی تطبیقی میان شاملو و سیاب است و اسطوره از حیث نظری بررسی نمی‌شود.

سلاجقه در کتاب «امیرزاده کاشی‌ها» (۱۳۹۲) تفسیری از شعر «لوح» ارائه می‌کند. در این تفسیر به جنبه اسطوره‌ای و رویکرد مارکسیستی توجه نمی‌شود.

آن‌گونه که توصیف شد، برخی از پژوهشهای پیشینی، که به بحث اسطوره در شعر شاملو پرداخته‌اند، تطبیقی است. در این مقاله‌ها، اسطوره‌های شعر شاملو با شاعران عرب مقایسه شده است. در مقاله‌ای نیز به عناصر و مضمونهای مسیحی در شعر شاملو توجه شده است. این مقاله، در حوزه اسطوره‌شناسی قرار نمی‌گیرد. تحلیل سلاجقه از

شعر لوح نیز کلی است و خوانشی اسطوره‌ای نیست. تنها در مقاله «نمودهای اساطیری انبیا و آیین‌گذاران در شعر شاملو» به اسطوره‌ها در شعر توجه شده است. این مقاله از حیث رویکرد نظری و محتوا کاملاً با مقاله حاضر متفاوت است.

۳. نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

ارنست کاسیرر^۲ فیلسوف نئوکانتی و اسطوره‌شناس آلمانی است که تحت‌تأثیر آرای لوی بروئل، اسطوره را تعریف می‌کند. کاسیرر، تفکر اسطوره‌ای را در مقابل تفکر عقلانی و منطقی می‌داند. بروئل و کاسیرر اندیشه اسطوره‌ای را «پیشا منطقی» نامگذاری می‌کنند (سگال، ۱۳۹۴: ۷۲). کاسیرر جزو معدود اسطوره‌شناسان قرن بیستم است که مردم‌شناس، دین‌شناس یا روانکاو نبوده‌است و از این رو، اسطوره را از طریق مناسک و یا ضمیر ناخودآگاه آدمی بررسی نمی‌کند. «اسطوره‌شناسی کاسیرر برپایه این نظریه است که اسطوره شیوه خاصی از عینیت بخشیدن به جهان است و اسطوره را باید به منزله فرم سمبلیک فهمید؛ یعنی باید آن را شکل معینی از تجربه دانست» (کاسیرر، ۱۳۹۳: ۹). او معتقد است که برای همه صورتهای نمادین، می‌توان قانونی یکسان را در نظر گرفت؛ قانونی که در تکامل نمادها تأثیری بنیادی دارد: هیچ‌یک از نمادها به‌گونه‌ای جدا و مستقل از نماد دیگر پدیدار نمی‌شود، بلکه هریک از آنها نخست باید از زهدان مشترک اسطوره بیرون‌آید. طبق نظر کاسیرر، آگاهی نظری، علمی و زیبایی‌شناختی، جهان زبان و اخلاق، صورتهای بنیادی اجتماع و دولت، همگی به مفاهیم دینی- اسطوره‌ای وابسته‌اند (کاسیرر، ۱۳۹۴: ۸۵). در دیدگاه کاسیرر، اسطوره، همچون زبان، دین، هنر، علم و... وجهی از دانشهای انسانی است. وجه تفاوت انسان با دیگر جانداران، نمادسازی او است. انسان در هر یک از وجوه اجتماعی خود نظامی سمبلیک را ایجاد می‌کند. اسطوره نیز بیان سمبلیک احساسات جامعه بشری است (کاسیرر ۱۳۸۲: ۱۱۷). بنابراین اسطوره یکی از مهمترین عوامل در ایجاد پیوند قومی و حیات اجتماعی و یکی از ترکیبات معنوی است که از طریق آن پیوند میان من و تو ممکن می‌شود و از طریق آن نیز رابطه خویشی یا غربت، یگانگی یا بیگانگی میان فرد و امت به وجود می‌آید (جعفری، ۱۳۸۸: ۳۷ و ۳۸).

از نظر کاسیرر، خمیرمایه اسطوره، عاطفی است نه فکری. «اسطوره و دین ابتدایی به هیچ‌وجه نامنسجم نیستند و از حس و عقل نیز بی‌بهره نمی‌باشند؛ اما انسجام آنها بیشتر

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

به وحدت احساس متکی است تا وحدت قواعد منطقی» (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۴۲). هم‌چنین او معتقد است که اندیشه اسطوره‌ای از تخیل فرد بر نمی‌آید، بلکه اسطوره، عینی کردن تجربه اجتماعی بشر است و نه تجربه فردی او (همان: ۱۱۹).

کاسیرر در ابتدا اسطوره را امری بدوی و علم را امری مدرن می‌داند؛ اما نهایتاً با تغییر روش به حضور اسطوره‌های مدرن در دنیای امروزی نیز تأکید می‌کند (سگال، ۱۳۹۴: ۷۳). او با بررسی حکومت آلمان نازی، جنبه‌ای از اسطوره را نشان می‌دهد که متعلق به دنیای مدرن است. از نظر او اسطوره‌های مدرن دیگر به صورت ناخودآگاه ساخته نمی‌شوند، بلکه آگاهانه، بادقت و بانقشه قبلی شکل می‌گیرند. هم‌چنین آنها به صورت آزاد رشد نمی‌کنند، بلکه کاملاً جهت دارند (باکیو، ۲۰۱۶: ۲۳)؛

اسطوره‌ها پویا هستند و مطابق توسعه واقعیت‌ها تغییر می‌کنند. اسطوره حقیقتی ثابت و ایستا نیست که نهاد بشری از طریق آن نظام باور خود را بنا کند، بلکه بازتاب استنباط و جهان‌بینی‌ای است که واقعیتی تغییر یافته، آن را ایجاد کرده است. هم‌چنین اسطوره به یک نظام اعتقادی منضم می‌شود (گونزالز پرز، ۲۰۰۱: ۷).

از طرفی در دنیای مدرن، نه خود اسطوره، بلکه کارکرد آن اهمیت می‌یابد. «رابطه بشر با اسطوره بر کاربرد آن مبتنی است و نه بر مبنای واقعیت آن. اسطوره‌ها با توجه به نیاز سیاست‌زدایی می‌شوند» (همان: ۷). اصلی‌ترین کارکرد اسطوره در جامعه، ایجاد اتحاد است. اسطوره سبب اتفاق نظر عمومی می‌شود. به محض ظهور باوری، اسطوره نقش یکپارچه‌سازی و انتشار آن را بر عهده می‌گیرد (همان: ۵).

از نظر کاسیرر، اسطوره‌های قرن بیستم به معنی واقعی اسطوره‌اند؛ چون بنیاد کهن آن در تخیل و احساسات انسان است. «کاسیرر در تفکر اسطوره‌ای گفته است: اگرچه اسطوره‌های کهن را یک قدرت ابتدایی از باورهای مذهبی تقویت شده با تخیل به وجود آورده‌اند، منشأ قدرت اسطوره‌های قرن بیستم باورهای نیمه‌مذهبی آنهاست که با تخیل تقویت شده است» (باراش، ۲۰۰۰: ۱۲۷). در اصل می‌توان گفت کاسیرر در کتاب *اسطوره دولت*، بیشتر به کارکرد اسطوره می‌پردازد تا منشأ آن. او اسطوره را در مقابل منطق می‌بیند و آن را ابزاری می‌داند در دست حکومت‌های تمامیت‌گرا. کاسیرر در این کتاب به تحلیل و بازگو کردن نظریات سه نفر می‌پردازد که معتقد است آرای این افراد به صورت مستقیم بر ایجاد تفکر نازیسم در آلمان تأثیر گذاشته است. با اینکه کاسیرر معتقد است اگر این افراد در زمان حکومت آلمان نازی به سر می‌بردند، خودشان از

مخالفان آن حکومت می‌شدند؛ ولی نظریات آن‌ها سرمنشأ ایدئولوژی نازیسم و دیگر حکومت‌های تمامیت‌گرا شده‌است. این سه تامس کارلایل^۵، گوینو^۶ و هگل^۷ اند. در ادامه به صورت مختصر، آرای این افراد و تأثیر آنها بر ایجاد تفکری تمامیت‌گرا تبیین می‌شود.

۱-۳ کارلایل

کارلایل در میان اشراف و بزرگان عهد ویکتوریا در انگلستان درباره «قهرمان، قهرمان‌پرستی و کارهای قهرمان» سخنرانی‌هایی می‌کرده و همگان را تحت‌تأثیر قرار می‌داده است. از نظر او در طول تاریخ بشر، قهرمان‌پرستی، کهنترین و استوارترین عنصر در حیات سیاسی و فرهنگی به شمار می‌آمده است. او بر این باور بوده که «اگر همه، سنتها، مقررات، کیشها و جوامعی که بشر بنیاد نهاده است از میان بروند، قهرمان‌پرستی برجای می‌ماند» (کاسیر، ۱۳۸۲: ۲۹۲). کارلایل گفته‌هایش را با استدلال و روش منطقی اثبات نمی‌کرده است. به باور او فهم مسائل با شیوه استدلال ممکن نیست، بلکه شهودی می‌توان به شناخت رسید. «دانستن چیزی، یعنی به حقیقت آن چیز دست یافتن، همیشه عملی عرفانی است. در راهیابی به حقیقت هر چیز، منطق فقط می‌تواند بر سطح آن پرسه زند. منطق باید بداند که در این امور نمی‌تواند سخن گوید» (همان: ۲۹۷). از این رو کارلایل خود را ملزم نمی‌دانسته‌است که در نظریه خود از قهرمان تعریفی به‌دست‌بدهد. در نظر او بزرگترین قهرمانان آنانند که انسان نامی از آنها نمی‌برد؛ «بگذار این سکوت مقدس، (معناهای) آن مقدس را برساند. این چنین شما قهرمان را همچون کمالی بی‌چون و چرا در تمام تاریخ بشریت می‌بینید» (کارلایل، ۲۰۰۱: ۱۷).

کارلایل در سخنانش به دنبال این بوده‌است تا بگوید که قهرمانان تاریخ چه کسانی بوده‌اند؛ به همین دلیل، طومار بلندبالایی از آنها ارائه می‌کند. او قهرمان را در مقام خدایی اسطوره‌ای در هیأت پیامبر، روحانی، نویسنده و یا پادشاه به تصویر کشیده است. کارلایل قهرمان بودن را موهبتی آسمانی می‌دانسته که نصیب هر کسی نمی‌شده و تنها به افراد خاصی بخشیده می‌شده است. او بر این باور بوده‌است که دیگران باید بی‌هیچ چون‌وچرای تسلیم اراده قهرمان شوند و خودانگیختگی حقیقی را فقط برای چندتن روا و شایسته می‌شمارده است. در نظر او، دیگران یعنی توده مطرود باید تسلیم اراده این برگزیدگان - که فرمانروا زاییده شده‌اند - می‌شدند. کارلایل، معتقد بوده‌است

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

که پرستش قهرمان یعنی ستایش خالصانه و خاکسارانه، تسلیم و سوزوگداز بی‌حد و حصر در برابر والاترین انسان خدای‌گونه (رک: کاسیرر، ۱۳۸۲: ۲۹۹-۲۹۵). او باور داشته است که «انسانهای بزرگ همیشه ستودنی‌اند و در قلب انسان، هیچ احساسی شریفتر از ستایش افراد والاتر از خود خانه نمی‌کند» (کارلایل، ۲۰۰۱: ۱۶).

به نظر کاسیرر، دولت فاشیسم این نظریه کارلایل را درباره قهرمان در جهت پیشبرد اهدافش به کار می‌گیرد. برای حکومت نازی‌ها جنبه‌های اخلاقی نظریه کارلایل - چون قهرمان دروغگو نیست - اهمیتی ندارد و می‌توان گفت که با آن مغایرت نیز دارد.

۲-۳ گوبینو

گوبینو در نیمه دوم قرن نوزدهم «رساله درباره نابرابری نژادهای انسانی»^۸ را نوشت. چنانکه از عنوان این اثر فهمیده می‌شود، گوبینو ایده «نابرابری نژادهای انسانی» را مطرح می‌کند. او بر این باور بوده‌است که هوش نژادهای مختلف مساوی نیست (گوبینو، ۲۰۱۲: ۲۹۴). از این رو به نابرابری نژادهای بشر باور داشته و نژاد سفید را از نژادهای سیاه، زرد و سرخ برتر می‌دانسته است. «یکی از محکم‌ترین اعتقادات او این بوده که نژاد سفید یگانه‌نژادی است که اراده و قدرت را دارد که به آفرینش فرهنگ دست زند» (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۳۳۸). او زیبایی، هوش و قدرت را به صورت یک‌جا تنها در نژاد سفید می‌دیده است (گوبینو، ۲۰۱۲: ۳۳۰) و برای اینکه، دیدگاهش را منطقی نشان دهد، تاریخ و تمدنهای بشری را گواه ادعایش قرار داده است. طبق نظر، او بشر ده تمدن را به خود دیده‌است که همگی آنها از نژاد سفید بوده‌اند (همان: ۳۳۵). البته خوانش گوبینو از تاریخ برای اثبات نظریه‌اش، بیشتر مصادره‌به‌مطلوب است. او معتقد است احساسات شخصی از استدلالهای منطقی و تاریخی بهتر و متقاعدکننده‌ترند و بسیار واضح و گویایند (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۳۳۸). گوبینو در اثبات نظریه خود هرکجا اطلاعاتی ناقض گفته‌هایش یافته، یا آنها را نادیده گرفته یا آنها را کم‌اهمیت نشان داده است.

از نظر گوبینو انسان نه به دلیل کارهای بزرگ و سرفرازی در آزمونهای سخت، بلکه به دلیل خونس، بزرگ، شریف و بافضیلت شماره می‌شود. تنها آزمونی که انسان باید بگذراند، آزمون تبارنامه او است. فضیلت، اکتسابی نیست؛ موهبتی آسمانی است یا به سخن درست‌تر موهبتی زمینی است (همان: ۳۵۰). او حتی ملاک ارزیابی اخلاقی را نیز

نژاد می‌داند و معتقد است چون نژاد برخی خوب است، پس رفتار آنها نیز باید خوب باشد. در اصل وجود بر اخلاق مقدم است (همان: ۳۵۲).

نظریهٔ توتالیتاریسم نژادی گوبینو را می‌توان دومین سنگ بنای حکومت‌های توتالیتار قرن بیستم در نظر گرفت. کاسیرر معتقد است که «اگرچه گوبینو مخالف همهٔ آرمانهای ناسیونالیستی بوده‌است در زمرهٔ آن گروه از نویسندگانی قرار دارد که به‌طور غیرمستقیم در تهیهٔ ایدئولوژی دولت توتالیتار سهم داشته‌اند» (همان: ۳۴۴).

۳-۳ هگل

به نظر هگل، واقعیت جهان، حرکت و صیورورت (شوند) است؛ او تاریخ و حرکت آن را اصلی‌ترین عنصر جهان می‌داند. هگل معتقد است که جوامع و انسانها در هر دوره‌ای باورها و مفاهیمی دارند که در طول تاریخ تغییر می‌کند. او این تغییر را فرایند همیشگی تاریخ می‌داند که ثمرهٔ آن «افزایش آگاهی و شناخت بیشتر است» (سینگر، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۱۱). بنابراین در نظر او، تاریخ حرکتی پیشرو و هدفدار به سوی آگاهی و آزادی است و واقعیت جهان نیز در این حرکت شکل می‌گیرد؛ به بیان دقیق‌تر او «واقعیت را فرایندی تاریخی می‌داند» (همان: ۳۱۶)؛ از همین روست که جملهٔ معروفش - آنچه واقعی است، عقلانی است و آنچه عقلانی است، واقعی - را بیان می‌کند تا گزیده‌ای رسا از دیدگاه فلسفی او باشد. در نظر او در جستجوی فلسفی باید در آنچه تحقق یافته‌است، تأمل کرد؛ به بیان دیگر، باید سیر تاریخ، مصدر شناخت انسان و فیلسوفان شود. در نظرگاه هگل:

فرایند تغییر تاریخ بر چیزی عارض می‌شود که نامش را Geist (گایست) می‌گذارد. گایست در معمولی‌ترین ترجمه‌اش به معنای ذهن یا دماغ است. Geist معنای دیگر هم دارد و آن مفهوم «روح»^۹ است. بر این اساس می‌توان گفت که تغییری که هگل از آن سخن می‌گوید بر «ذهن» عارض می‌شود؛ منتها ذهن به معنای مطلق، نه به معنای ذهن‌های فردی انسانها، بلکه بر روح زمانه (رک: سینگر، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۱۴ و ۳۱۵).

هگل مدعی بود که واقعیت همان، «روح جهان» است که از راه تحول تمدنهایی که جای تمدنهای دیگر را می‌گیرند، خود را در جهان خارج عیان می‌سازد. این تحول به شکلی دیالکتیک راه خود را ادامه می‌دهد و حرکتی هدفدار به سوی شناخت و آزادی

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

است (رک: هالینگ دیل، ۱۳۸۷: ۲۰۴). منظور از هدفمندی حرکت تاریخ این است که آن به سمت تکامل یا نشو و ارتقای بیشتر ذهن در جهت آگاهی و آزادی در جریان است. در نظر او انسان، همیشه به سوی مرحله جدیدی از تحقق آزادی بشر حرکت می‌کند و این چیزی جز فرایند افزایش آگاهی به وجود آزادی و شناخت بیشتر خود نیست (سینگر، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۱۴). این نتیجه را از دیدگاه هگل می‌توان گرفت که تاریخ در حرکتی آگاهانه و هدفمند به سمت آزادی و آگاهی پیش می‌رود و انسان می‌تواند، خود را با فرایند تاریخ آگاهانه هماهنگ کند (هالینگ دیل، ۱۳۸۷: ۲۰۵).

مسئله هماهنگی با تاریخ - که تالی دیدگاه هگل بود - دو رویکرد متفاوت را به وجود آورد: رویکرد اول:

همان است که خود هگل اختیار کرده بود؛ یعنی محافظه‌کاری افراطی همراه با هواداری سفت و سخت از اوضاع و احوال موجود و ستایش پیروزی و چیرگی سیاسی (در پرتو این شعار که دیالکتیک حق است، آنچه بعداً بیاید از آنچه قبلاً آمده است لزوماً بهتر است). نگرش دیگر، تجددخواهی افراطی همراه با هواخواهی پرشور از هر فعالیت انقلابی است که هدفش برهم زدن نظم موجود باشد به این شرط که معلوم باشد امکان مساعدی برای پیروزی دارد (زیرا اگر دیالکتیک حق است، پس آنچه بعداً روی می‌دهد، لزوماً از قبل بهتر است) (هالینگ دیل، ۱۳۸۷: ۲۰۵).

۱۳۹ خوانش نخست، دستاویزی برای حکومت‌های تمامیت‌خواه شد تا قدرتشان را مشروع جلوه دهند؛ چراکه بر اساس این دیدگاه، مردم باید «با اوضاع موجود سازش و آشتی کنند» (عنایت نقل در ستیس، ۱۳۵۷: ۱۷). کاسیرر معتقد است که هرچند هدف هگل، مشروعیت‌بخشی به حکومت‌های تمامیت‌خواه نبوده‌است، کاملاً می‌توان تأثیر افکارش را در ایجاد این حکومت‌ها دید (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۳۹۷)؛ چراکه در نظر هگل، «دولت، همان ذات و هسته واقعی حیات تاریخی است و قبل از تشکیل دولت یا بی‌آن نمی‌توان از حیات تاریخی سخن گفت» (همان: ۳۸۱) و از آنجاکه تاریخ حرکتی رو به تعالی دارد، دولت‌ها نیز در مسیر رشد و آگاهی هستند؛ چراکه در ضمن تاریخ جریان دارند. در نظر کاسیرر، هگل، دولت‌ها را مصون می‌داند و برای آنها همان مقامی را قائل است که آگوستین قدیس و اخلاف کاتولیک او برای کلیسا قائل بودند؛ اما از نظر راسل دعوای کاتولیک‌ها از دعوای هگل منطقی‌تر است (راسل، ۱۳۹۴: ۹۳۶).

به نظر کاسیرر، تمامیت خواه‌ها این چنین از هگل برداشت کرده‌اند که «در هر دوره‌ای از تاریخ، فقط یک ملت وجود دارد که نمایندگی روح جهان است و حق دارد که بر دیگر ملتها فرمان براند» (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۳۹۵). چنین خوانشی از هگل، سبب شد که آلمان نازی آهنگ فتح جهان کند یا کمونیست‌ها، چه با حمله نظامی، چه با حمله ایدئولوژیک بخواهند دنیا را تسخیرکنند. برداشت دیگری که از هگل شده، این است که دولت هیچ گونه الزام اخلاقی ندارد. اخلاق برای اراده فردی معتبر است، نه برای اراده کلی دولت. اگر دولت وظیفه‌ای داشته باشد، این است که خود را حفظ کند. این اصل مشهور را همه قبول دارند که نفع خاص دولت، بزرگترین هدف است (همان: ۳۸۴). اینها خوانش‌هایی یکسویه از هگل است. هگل مسئولیتهای بسیاری را برای دولتها در نظر گرفته است. آن گونه که در «فلسفه حق» هگل آمده است، «حکومت مطلوب باید بر قوانین عام و عقلانی یا منطقی تکیه زند و حقوق یکایک افراد تابع خود را قطع نظر از صفات عرضی و اتفاقی شان تأمین کند» (عنایت نقل در ستیس، ۱۳۵۷: ۲۲).

دولتهای تمامیت‌گرای قرن بیستم، الزاماتی را که هگل برای دولت معین کرده بود، مغفول گذاشتند و تنها به آن قسمت توجه کردند که توجیه‌گر خطاهای ایشان بود؛ برای مثال، هگل از انقلاب فرانسه به دلیل هرج و مرج و آشوب و بی‌نظمی‌ای که در نتیجه آن پدید آمد، ناامید شد؛ ولی این ناامیدی سبب نشد که بکلی انقلاب را نامیمون و بی‌اثر بداند.

هگل انقلاب فرانسه را مرحله‌ای ضروری در تاریخ جهان و سرگذشت «تکامل روح» می‌دانست و معتقد بود که انقلاب مایه‌رهایی فرد انسان شده است؛ ولی چون کار رها کردن به دست خود افراد صورت پذیرفته، ناگزیر آن‌همه آشوب و زیان و هراس در پی خود آورده است (همان: ۲۰).

چنین دیدگاه‌هایی سبب شده است که حکومت‌های زورگو، برای توجیه اشتباه‌هایشان به هگل متوسل شوند؛ چراکه همواره کشف قصور از فهم ویژگیهای مثبت ساده‌تر است؛ از همین رو، مردمان ممکن است ارگانیسم درونی دولت را نبینند و تنها به جنبه‌های بیرونی و عارضی آن توجه کنند و رفتار بد اعضای دولت، سیمای آن را کریه منظر سازد (رک: کاسیرر، ۱۳۸۲: ۳۸۷).

در حکومت‌های تمامیت‌گرا دو عنصر اهمیت بسیاری دارد: ۱. رهبر ۲. زبان. کاسیرر معتقد است که این حکومتها با کمک اسطوره نقش این عناصر را تقویت، و پررنگ

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

می‌کنند. رهبران سیاسی در دولتهای توتالیتیر همان قهرمانانی هستند که کارلایل معتقد بود جایگزین جادوگر در جوامع ابتدایی شده‌اند. جادوگران، فرمانروایان مطلق جوامع ابتدایی و پزشکانی بودند که درمان همه مفاسد اجتماعی را وعده می‌دادند. جادوگر درعین حال غیبگو نیز بود (همان: ۴۱۳). به نظر کاسیرر، رهبران حکومت‌های تمامیت‌گرا به چنین کارهایی دست می‌زنند. آنها آینده‌ای روشن برای جامعه ترسیم می‌کنند و وعده به سربلندی و سرآمدی کشور یا جامعه می‌دهند؛ هم‌چنین شکست دشمنان را نیز پیشگویی می‌کنند.

حکومت‌های تمامیت‌گرا معنای واژگان را نیز تغییر می‌دهند. در ادبیات آنها کلمه‌ها معنایی جادویی می‌یابند. کاسیرر می‌گوید اگر تحول سخنگویی انسان را بررسی کنیم در طول تاریخ تمدن برای واژه دو نقش بسیار متفاوت می‌یابیم: نقش معنایی و نقش جادویی. او معتقد است که بدون نقش معنایی کلمات، سخن‌گفتن غیرممکن است و در جوامع ابتدایی نیز این نقش وجود دارد؛ اما نقش جادویی نفوذ بیشتری دارد (همان: ۴۰۶). رهبران حکومت‌های تمامیت‌گرا نیز از زبان جادو استفاده می‌کنند. آنها با ایجاد اشتیاق و با استفاده از کلام به تهییج افکار عمومی می‌پردازند و جامعه را به سوی مقصد موردنظر هدایت می‌کنند؛ به تعبیر بهتر، حکومت‌های تمامیت‌گرا قصد دارند با زبان، مردم را مسخ کنند و کلمه در زبان آنها معنایی بیشتر از معنای صریح و معمولش می‌یابد.

از نظر کاسیرر در جوامع مدرن، اسطوره‌ها همچنان زنده‌اند با این تفاوت که اسطوره‌های مدرن از طریق باور جمعی جامعه به‌وجود نیامده‌اند، بلکه حکومت‌ها به صورتی هدفمند، آنها را ایجاد کرده‌اند تا افکار جامعه را به نفع خود به‌جهت خاصی هدایت کنند؛ از این رو، می‌توان گفت که اساطیر مدرن کاملاً ساختگی‌اند. روش حکومت‌ها در این مسیر، تغییر اساطیر کهن و یا ایجاد اسطوره‌های جدید است (همان: ۴۰۵). در این روش عناصری مثل رهبر و زبان نقش عمده‌ای را ایفا می‌کنند. رهبر یا قهرمان، که منجی جامعه است، مقدس به‌شمار می‌آید و تنها راه نجات جامعه از مخمصه‌ای است که در آن گرفتار شده‌است. او همان نقش جادوگر جوامع ابتدایی را بازی می‌کند؛ پیشگو و دانای کل است؛ همچون جادوگران، پزشک جامعه نیز به‌شمار می‌آید. درمان دردهای جامعه را فقط او می‌داند. تغییر دادن نقش زبان و جادویی کردن کلام، دومین روش نفوذ در جامعه است. رهبر با استفاده از جادوی کلام، پیروان یا به

تعبیر بهتر، جامعه را تهییج می‌کند. حتی تغییر مسیر جامعه پس از سخنان رهبر امکانپذیر می‌شود (مانند سخنرانیهای هیتلر در مراحل مختلف جنگ جهانی دوم). حکومتها از مناسک نیز به عنوان ابزاری برای پیشبرد اهداف خود استفاده می‌کنند. کاسیرر می‌گوید:

به‌کارگیری نقش جادویی واژه‌ها همه موضوع نیست. اگر واژه جادویی بخواهد که تأثیر خود را القا کند، باید با اجرای مناسک جدید همراه باشد... هر عمل سیاسی با شعائر و مناسک خاصی همراه است. چون در دولت توتالیتار قلمرو خصوصی مستقل از حیات سیاسی وجود ندارد، ناگهان سیلی از مناسک جدید، تمامی زندگی فرد را در خود غرق می‌کند... هر طبقه اجتماعی، هر جنس و هر سنی، مناسک مخصوص خود را دارد... در دولت توتالیتار مانند جوامع ابتدایی، نادیده گرفتن یکی از شعائر فرمایشی به معنی بدبختی یا مرگ است (همان: ۴۰۸).

نکته دیگر در مورد حکومتهای توتالیتار اعتقاد آنها به برتری نژادشان است. این برتری می‌تواند برتری یک قوم بر دیگران باشد (مانند نژاد آریایی در تفکر نازی‌ها) یا برتری طبقه‌ای از جامعه (مانند برتری طبقه کارگر در تفکر کمونیستی). رهبر جامعه با استفاده از جادوی واژگان و مناسک به مردم القا می‌کند که برترند و باید برتری خود را نشان دهند.

شعر لوح، بیانگر نوعی ایدئولوژی است. در ادامه بر اساس نظریه اسطوره‌های مدرن کاسیرر و اینکه ایدئولوژی با گفتمان اسطوره‌ای به دنبال نفوذ در اذهان مردم است، این شعر نقد می‌شود و جنبه‌های اسطوره‌ای آن تبیین می‌شود.

۴. لوح

شعر لوح از دفتر *آید: درخت و خنجر و خاطره* به تاریخ ۱۶ بهمن ۱۳۴۳ سروده شده است. لوح، شعر نسبتاً بلندی است و به مانند برخی دیگر از شعرهای شاملو، نمایشنامه‌گونه است. راوی شعر، صحنه‌ها را تک‌تک توصیف می‌کند. راوی اول شخص مفرد است. برای نقد شعر بر مبنای نظریه کاسیرر، ابتدا باید جنبه ایدئولوژیکی شعر را مشخص کرد؛ عناصر نظریه را رمزگشایی و تحلیل کرد.

۱-۴ ایدئولوژی

راوی، بخشهایی از شعر را با لحنی خطابي برای مردمی ایراد می‌کند که گراداگرد او ایستاده‌اند. این قسمت‌ها بیانگر رویکرد مارکسیستی (کمونیستی) راوی است؛ از این رو،

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

می‌توان گفته‌های راوی را بیانیه‌ای به شمار آورد که آن را برای مردم می‌خواند. راوی در سخنانش که خطاب به مردم بیان می‌شود، چهار بار واژه «خلق» را به کار می‌گیرد. او از خلقی که گرداگردش را گرفته‌اند، می‌خواهد که واقعیت را در آسمان و باغهای مثالی نجویند: «به جست‌وجوی باغ/ پای/ مفرسای» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۳). او حقیقت را در بالا تصور نمی‌کند، بلکه از مخاطبان‌اش می‌خواهد که در همین‌جا به دنبال حقیقت باشند؛ چراکه «همه هرچه هست/ این است و / در آن فراز/ به جز این هیچ/ نیست» (همان: ۵۸۰). راوی به تأسی از فلسفه هگل، حقیقت جهان را همان چیزی می‌داند که در دنیا واقع می‌شود؛ یعنی «هرآنچه واقعی است، حقیقی است» (کاپلستون، بی‌تا، ج ۷: ۲۱۶). او در جایی دیگر در جست‌وجوی معنا نیست. به عقیده او، خدا همان جهان است و هر چیزی روحانی است؛ چون بخشی از ذات خداوند است، اما این تعبیر هم درست نیست. کسی که بخواهد آموزه‌های هگل را درست تعبیر کند، باید در حد وسط بین برداشت سستی مسیحی و برداشت وحدت وجودی، جایی به او اختصاص دهد (سینگر، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۱۵ و ۳۱۶). او مسیحیت منفعل را راهی به سوی دوزخ می‌داند و معتقد است که آن، سبب «سرگردانی جاودانه روح» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۴) می‌شود. روحی را که شاملو از آن سخن گفته‌است، می‌توان به معنای هگلی در نظر گرفت. بر این اساس، مراد از آن همان روح جهان یا حرکت تاریخ است که «حرکتی پیشرو و هدفدار به سوی آزادی است» (سینگر، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۱۱). راوی در خوانشی مارکسیستی از هگل معتقد است که جنبشهای انقلابی می‌توانند با کنار زدن حکومت‌های نابکار، حرکت تاریخ را تسریع کنند و روح جهان را زودتر از جریان طبیعی به مقصود و پایان - که همان آگاهی، شناخت و آزادی است - برسانند. در مقابل، اصرار بر سستی و خمودی و لجاجت بر اندیشه‌های نخ‌نما حرکت تاریخ را منحرف و سرگردان می‌کند.

در برداشت مارکسیستی از هگل، فرجام تاریخ، رسیدن به جامعه‌ای برابر و بدون طبقه است. راوی در سطری از انقلابیون هم‌عصر خویش سخن می‌گوید که هر کدامشان عیسایی شده‌اند و بر ضد حکومت‌های نابکار زمان خود عصیان کرده‌اند. این عیسایان به مانند چریک‌های چپی جامعه‌هایی یکدست می‌پوشند و نان و شوربایشان را به یک اندازه قسمت می‌کنند. در پایان سطر نیز، نوید این را می‌دهد که روح تاریخ به جایگاه نهایی‌اش خواهد رسید و تساوی و برابری در جامعه حاکم خواهد شد:

«با جامه‌ها همه یکدست / و پاپوشها و پایچهایی یکدست - هم بدان قرار- /
و نان و شوربایی به تساوی / {که برابری، میراثِ گرانبهای تبار انسان است؛ آری}»
(شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۲).

با توجه به این مطالب، می‌توان برداشت کرد که شعر، القاگر ایدئولوژی مارکسیستی (کمونیستی) است؛ بنابراین، می‌توان نظریه کاسیرر را در نقد آن به‌کار بست.

۵. عناصر نظریه اسطوره‌های مدرن کاسیرر در شعر لوح

پیشتر اشاره شد که کاسیرر برای اسطوره‌های مدرن سه عامل در نظر گرفته است: ۱- رهبر ۲- زبان ۳- مناسک. در این شعر نمودهایی از این عوامل به چشم می‌خورد که در ذیل بدان اشاره می‌شود. راوی نقش رهبر حکومتی تمامیت‌خواه را بازی می‌کند و قصد دارد که اندیشه مارکسیسم (کمونیسم) را به مخاطب القا کند. نسبت راوی و شاملو در این شعر می‌تواند به دوگونه بررسی شود: حالت اول، راوی خود شاعر نیست؛ بلکه شاعر، ناظری بیرونی است و تنها روایتگر ماجرا است. حالت دوم، راوی همان شاعر است یا هر دو با هم کاملاً هم‌عقیده‌اند. در حالت اول باید بگوییم که راوی مبلغ و نماینده تفکری مارکسیستی است که الگوی خود را از شوروی، چین و یا کشورهای امریکای لاتین گرفته است که در همه این کشورها توتالیتاریسم مشهود بوده است. با فرض گرفتن حالت دوم، باید چنین ادعا کرد که شاعر (احمد شاملو) با اینکه بعد از کودتای ۲۸ مرداد سال ۳۲ از حزب توده جدا شد و بعد از آن هیچ‌گاه به عضویت گروه یا حزبی در نیامد، تفکرات مارکسیستی خود را کنار نگذاشته است و گرایش چپ‌گرایانه او و اتفاق‌های تاریخی همزمان^{۱۰} با زمان سرایش شعر سبب می‌شود که به عنوان مبلغ یا نماینده تفکری ظاهر شود که در نهایت ممکن است به حکومتی تمامیت‌گرا ختم شود. البته باید گفت که خود شاملو هیچ‌گاه مدافع توتالیتاریسم نبوده است. در ادامه نوع استفاده راوی را از اسطوره در پیشبرد هدف بررسی می‌کنیم.

۱-۵ رهبر

طبق دیدگاه کاسیرر، رهبر در اسطوره‌های مدرن، مقدس، منجی، پیشگو و دانای کل است. در شعر «لوح»، راوی در جایگاه رهبر قرار گرفته است و تمامی این ویژگیها را دارد که در ادامه به تفصیل به هر یک می‌پردازیم

۱-۱-۵ تقدس

در شعر «لوح»، راوی در هیئت پیامبری به تصویر کشیده می‌شود. بند دوم شعر، روایتگر ظهور راوی بر مردمان است. او با لوحی بر کف از بالا به پایین و از تاریکی به روشنی می‌آید. چنین تصویری، تداعی‌گر فرود آمدن موسی (ع) با لوحهای ده فرمان از کوه طور است. «من از پلکان تاریک / به زیر آمدم / با لوح غبارآلوده / بر کف» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۷۹). راوی شعر از «پلکان تاریکی» که مدتی در آن بوده به زیر آمده است. پلکان، بیانگر نوعی عروج و فراروی است؛ به بیان دیگر پلکان می‌تواند نشانه‌ای از معراج^{۱۱} راوی یا فراروی او از انسانها باشد؛ پلکانی که راوی در آن پای گذاشته و به بالا رفته است به مانند کوه طوری که موسی (ع) در آن با خدا دیدار کرده و به مانند غار حرا که پیامبر در آن به تأمل و راز و نیاز می‌پرداخته و هم‌چنین به مانند غاری که زرتشت نیچه ده سال در آن با تنهایی خویش سرخوش بوده، تاریک است. این تاریکی با ظلمت و جهل مرادف نیست، بلکه نوعی بی‌خویشی و تعالی - و در پی آن آگاهی - به شمار می‌آید. بنابراین، راوی همچون پیامبر یا پیر و دانایی است که چندی را در تنهایی به اندیشیدن مشغول شده، سپس به سوی مردمان آمده و پیامی والا برای آنان آورده است.

پیامی که راوی به خلق می‌گوید برعکس پیام پیام‌آوران ادیان است؛ چراکه همه پیامبران، پیامهایی از عالم بالا و آسمان می‌آوردند؛ ولی راوی تأکید می‌کند که در فراز هیچ نیست و هرچه هست همین لوح گلی‌ای است که در دست گرفته است: «همه هرچه هست / این است و / در آن فراز / بجز این هیچ / نیست» (همان: ۵۸۰). راوی در پایان خطابه خود نیز پیامی متفاوت را به مردم می‌رساند. او راههایی را که صاحبان ادیان پیشین برای رستگاری مشخص کرده‌اند، بی‌اثر می‌شمارد و آنها را منسوخ می‌داند. «و دریغا که راه صلیب / دیگر / نه راه عروج به آسمان / که راهی به جانب دوزخ است و / سرگردانی جاودانه روح» (همان: ۵۸۴).

افزون بر این در بسیاری از بندهای شعر، لحن و گفتار راوی، پیامبرگونه است. راوی در خطابه خود واژگانی چون «دعا، نفرین، عروج به آسمان، سرگردانی روح، جست‌وجوی باغ، عیسی، صلیب، تاج‌خار، مریم، جل‌جنا، پيلات، شام‌آخر، یهودا، انسانیت و رحم و...» را به کار می‌برد که برگرفته از کتابهای مقدس است. هم‌چنین،

شیوه اقتناعگری راوی در جایی شبیه به پیامبران است. یکی از شگردهای راوی برای باورپذیر ساختن خلق، تکرار و تأکید عبارتها است. او نخستین کلامی که به مردم می‌گوید، این عبارت است: «همه هر چه هست این است و / در آن فراز/ بجز این هیچ نیست» (همان: ۵۸۰). او در ابتدا این عبارت را به سادگی و روشنی بیان می‌کند؛ اما چون خلق را گوش و دل با او نیست «در خروش می‌آید» و با لحنی آمیخته به ریشخند و استهزاء همان کلام را تکرار می‌کند: «ریگی اگر خود به پوزار ندارید/ انتظاری بی‌هوده می‌برید/ پیام آخرین/ همه این است» (همان: ۵۸۱). شبیه چنین تکراری در کتابهای آسمانی و در شیوه تبلیغ پیامبران دیده می‌شود مثلاً در قرآن، داستان رسولانی که به سوی «اصحاب قریه» فرستاده شده بودند، ذکر شده است. اینان ابتدا خطاب به منکران رسالت خویش، عبارت «إِنَّا إِلَیْکُمْ مَرْسَلُونَ» را -با یک یا دو تأکید- بیان کردند. پس از اینکه دروغزن خوانده شدند، عبارت «إِنَّا إِلَیْکُمْ لَمَرْسَلُونَ» را بیان کردند که با تأکیدی دیگر (لام مرسلون) بیان شده است. رسولان برای سومین بار تکذیب شدند و از این رو، عبارتشان را با تأکیدی دیگر (رَبَّنَا یَعْلَم إِنَّا إِلَیْکُمْ لَمَرْسَلُونَ) همراه ساختند (رک: الهاشمی، ۱۳۸۳: ۶۸).

چگونگی ظهور راوی در میان مردم شبیه پایین آمدن موسی از کوه طور است که در تورات نقل شده است؛ گویی در شعر، همان داستان بازسازی شده و تنها شخصیت‌ها و مکان عوض شده است. در تورات آمده است که «موسی برگشت و با دو لوح گواهی که در دست داشت از کوه فرود آمد؛ لوحهایی که دو طرف آنها درنوشته شده بود، ... لوحها کار خدا و نوشته از آن خدا بود که بر لوحها حک شده بود» (خروج، ۳۲/ ۱۵ و ۱۶). تفاوت دیگر روایت تورات با شعر، بالاتر ایستادن راوی است. در تورات به این اشاره نمی‌شود که موسی بالاتر از مردم ایستاده بود. بالاتر ایستادن راوی، معناهای تقدس، منجی‌گری و رهبری را به ذهن القا می‌کند.

راوی هرچند در هیئت موسی بر مردم پدیدار می‌شود در خطابه‌اش از مسیح می‌گوید. او نخست، مرگ دوره مسیح مصلوب را اعلام می‌کند و مردم را به اقتدا به مسیحی دیگر فرامی‌خواند. راوی بر این باور است که دیگر منجی جامعه مسیح نیست؛ زیرا مسیح به تنهایی دیگر نمی‌تواند منجی باشد، بلکه همه‌کس یا به عبارتی خلق باید منجی جامعه باشند. او از مسیحی دیگر، رونمایی می‌کند؛ مسیحی که صبر نمی‌کند تا

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

دشمنان او را بکشند و در رستاخیزی نو بر آنان پیروز شود. مسیح، اکنون دعوت به تفنگ و نبرد می‌کند: «و اگر تاج خاری نیست/ خودی هست که بر سر نهید/ و اگر صلیبی نیست که بر دوش کشید/ تفنگی هست» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۲).

طبق آنچه بیان شد، می‌توان ادعا کرد که راوی، مسیحی است که چهره عوض کرده و با شمایل و اخلاق موسی بر مردم ظاهر شده است. راوی در اینجا باورهایی چون رحم و مهربانی را - که در مسیحیت بر آن تأکید می‌شود- به نقد می‌کشد. او از مردم -و حتی از خویشان- می‌خواهد که با جستجوی باغ خود را هلاک نکنند؛ زیرا «با درخت بر صلیب» دیدار خواهند کرد و «رؤیای انسانیت و رحم» در نظرگاهشان پراکنده خواهد شد (رک: همان: ۵۸۳). راوی آنجا هم که - هنگام نمایاندن لوح- از رحم و دلسوزی سخن می‌گوید، نخست از خون و جراحت حرف می‌زند. او رحم و مهربانی مسیحیت را همزاد سستی، خمودی، سکوت و انتظار می‌داند. حمله راوی بر مسیح مصلوب و باورهای مسیحی، شبیه نقدهای نیچه به مسیحیت است. در اندیشه نیچه «همه ارزشهای مثبت مسیحیت مورد انتقاد قرار می‌گیرد و مردود شناخته می‌شود: مانند اینکه اگر به این طرف چهره‌ات سیلی زدند، طرف دیگر را بگردان؛ همسایه‌ات را به قدر خودت دوست بدار؛ غمخوار و شفیق دردمندان باش؛ با کسانی که از جهتی محرومیت می‌کشند و ما اسمشان را محرومان می‌گذاریم، غمخواری کن» (استرن، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۵۳). نیچه این ارزشها را اخلاق بردگان و ضعیفان می‌داند. به باور او در طول تاریخ، افراد ناتوان چنین ارزشهایی را بالنده کرده‌اند تا ضعف و ناتوانی خود را بپوشانند. او معتقد است که مسیحیت بذر چنین ارزشهایی را در ذهن و جان مردم می‌پاشد و آن را رشد می‌دهد. «به عقیده نیچه مسیحیت در واقع طرفدار بازنده‌ها است؛ طرفدار کسانی است که از ایستادن روی پای خودشان عاجزند و به غمخواری نیاز دارند؛ به ترحم و دلسوزی احتیاج دارند و به طور ناروا می‌خواهند از خارج جلب همدردی کنند» (استرن، نقل در مگی، ۱۳۹۸: ۳۵۴). از همین روست که راوی، مسیحی است که با چهره و اندیشه موسی به سراغ مردم می‌آید؛ چراکه شخصیت موسی، منادی رحم و مهربانی محض نیست-چنانچه مسیح این چنین است-. موسی، فرستاده‌ای است که علاوه بر داشتن ویژگیهای پیامبرگونه- چون مهربانی و شفقت- خشمگین هم می‌شود و چنین نیست که اگر به او تعرض شود، چهره‌اش را آماده سیلی خوردن گرداند، بلکه

در جایش سیلی هم می‌زند.^{۱۲} نیچه - با وجود نقدهای بسیاری که از یهودیت می‌کند - بر این باور است که در یهودیت نخستین ارزشهای والایی چون خشم، غرور و شجاعت بوده است. او بر این باور است که چهره یهوه - خدای یهودیان - در طول تاریخ به دست قوم یهود و روحانیون مسیحی تغییر کرده است. او خدای اسرائیل را دارای صفاتی چون نیرومندی، دلیری، غرور و پیروزی می‌داند. به باور او خدای مسیحیت دقیقاً در مقابل این ویژگیها است. در مسیحیت خدا قدم به قدم به نماد تکیه - گاه خستگان و فرسودگان تنزل می‌یابد تا جایی که او به تمام معنا به صورت خدای بینوایان و خدای گناهکاران و بیماران در می‌آید (رک: نیچه، ۱۳۸۵: ۴۷). بنابراین از این روست که در «لوح»، راوی، همچون مسیحی با خلق و خوی موسی به تصویر کشیده شده است. او دیگر مسیح مصلوب شده نیست. او مسیحی انقلابی است که می‌خواهد جهان خود را عوض کند.

بر اساس آنچه بیان شد، می‌توان ادعا کرد که راوی به گونه‌ای، مبارزه مسلحانه را تبلیغ می‌کند. آن گونه که بعدها شاخه‌ای از حزب کمونیست در ایران (چریکهای فدائیان خلق) این روش را در پیش گرفتند.^{۱۳} کاسیرر معتقد است که سردمداران حکومتها اسطوره‌های جامعه را به گونه‌ای در جهت تبلیغ آرای خود تغییر می‌دهند؛ چنانکه راوی این شعر نیز از اسطوره مسیح استفاده می‌کند؛ ولی این بار مسیح او باید تفنگ به دست بگیرد و با دیگر همسنگران خود، که با او هم‌لباس و هم‌منزلت‌اند، بجنگد و همیشه آماده مرگ و شهادت باشد و این را در خاطر داشته‌باشد که ممکن است «هر شام / چه بسا شام آخر است» و به هیچ کس اعتماد نکند، چون «هر نگاه / ای بسا نگاه یهودایی» است (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۳). این بخش پایانی نیز به روش و باور چریکهای فدائیان خلق نزدیک است^{۱۴} و می‌تواند به آن اشاره داشته‌باشد.

۲-۱-۵ منجی

راوی شعر «لوح»، منجی خلق است؛ این امر از فضای ابتدای داستان فهم می‌شود که خلق همه به انتظار منجی ایستاده‌اند تا از فراز بیاید و راه رستگاری را به آنها نشان دهد. عبارتی از قبیل «خستگی، یأس و انتظار» - که در شعر که به خلق نسبت داده می‌شود - همگی بیانگر نیاز مردم به منجی است: «و بر سنگفرش سرد / خلق ایستاده بود / ... و

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

با ایشان/ انتظار دیرپای/ به یأس و به خستگی می‌گرایید»، «و با ایشان/ انتظار بود...» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۷۸).

چنانکه پیشتر بیان شد، راوی شبیه پیامبران است و این روشنترین دلیل است که او را منجی به شمار آوریم. از ویژگیهای دیگر راوی، که او را در جایگاه منجی می‌نشانند، برخورداری از صفات دوگانه «شدت و مهربانی» است. راوی، لوحی را با خود دارد که از سویی آلوده جراحات ولی در نهایت از رحم و دوستی و پاکی سخن می‌گوید؛ «اگرچه آلوده چرک و خون و بسی جراحات است/ از رحم و دوستی سخن می‌گوید/ و پاکی» (همان: ۵۸۱).

راوی، همچون پیامبران (منجیان)، پایان بشر را تماماً خیر و نیکی می‌داند و بر این باور است که «برابری میراث گرانهای تبار انسان است» (همان: ۵۸۲). این همان نکته‌ای است که در ادیان مختلف بدان تأکید می‌شود. در قرآن نیز اشاره شده که خداوند در کتابهای آسمانی پیشین چون زبور گفته است که پایان بشر، صلاح است و مردمان صالح، مرده‌ریگ‌خواران زمین‌اند. «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (الأنبياء: ۱۰۵)؛ از این‌روست که راوی، خلق را به ترک سستی و خیز برداشتن به سوی بزرگی فرامی‌خواند: «اسباب بزرگی همه آماده» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۲). در قرآن نیز مؤمنان به واگذار کردن سستی و رسیدن به بزرگی و والایی فراخوانده شده‌اند: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»^{۱۵} (آل عمران: ۱۳۹).

۱۴۹

۳-۱-۵ پیشگو

خطابه راوی را در «لوح» می‌توان نوعی پیشگویی در نظر گرفت. پیشتر عنوان شد که راوی، خلق را به پویایی فرامی‌خواند و آنان را به تساوی و برابری - که میراث گرانهای انسان است - مژده می‌دهد. راوی در جایی دیگر در پی این است که خلق را آگاه کند. او می‌خواهد به مردم بفهماند که اکنون زمانه عوض شده است: «شد آن زمان که بر مسیح مصلوب خویش به مویه/ می‌نشستید...»؛ از این رو سعی می‌کند که به ایشان بفهماند تا شیوه‌شان را تغییر دهند و از پیش به آنها هشدار می‌دهد که اگر چنین نکنند، پایان دردناکی خواهند داشت: «اما به جست‌وجوی باغ/ پای/ مفرسای/ که با درخت/ بر صلیب/ دیدار خواهی کرد/ ...» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۳). اینکه راوی از مردم می‌خواهد

که خویشان را با جستجوی باغ، خسته نکنند، پیشگویی است. او راه کج و راست را می‌بیند و مردم را به آنچه قرار است با آن رودرو شوند، آگاه می‌کند: «و دریغا که راه صلیب/ دیگر/ نه راه عروج به آسمان/ که راهی به جانب دوزخ است و/ سرگردانی جاودانه روح» (همان: ۵۸۴).

۴-۱-۵ دانای کل

پیشگویی را می‌توان از ویژگیهای دانای کل دانست؛ در نتیجه بسیاری از اشاراتی که در بخش قبل آمده است، خود اثباتی بر دانای کل بودن راوی است. از بخشهای دیگر شعر نیز دانایی راوی برداشت می‌شود. از ابتدای شعر او حال و وضعیت خلق را درک می‌کند و می‌داند که خسته‌اند و ناامید شده‌اند و گویی از انتظاری لذت می‌برند که هیچ سودی برایشان ندارد. راوی پس از پایان خطابه‌اش به شیوه‌ای سخن می‌گوید که گویی می‌داند مردم منتظر او نیستند و لوح گلین او را نمی‌خواهند، بلکه چشم به راه شخصی دیگرند که با خود کتاب و شمشیر دارد. این بخش هم یکی از اصلی‌ترین قسمتهایی است که می‌توان گفت راوی دانای کل است: «خبرم بود که اینان/ نه لوح گلین/ که کتابی را انتظار می‌کشند/ و شمشیری را/ و گزمه‌گانی را که بر ایشان بتازند...» (همان: ۵۸۵). راوی همچنان از تفکر و خواسته‌های خلق نیز خبر دارد و می‌داند که آنها «حقیقت را در افسانه‌ها می‌جویند، ... شکنجه و رنج را با ابزار نو نمی‌پسندند و یا حقیقت را افسانه‌ای بیش نمی‌دانند» (همان: ۵۸۶).

۴-۲ زبان

کاسیرر با بررسی کتابهای چاپ شده در زمان آلمان نازی و فرهنگ لغاتی که نازیها برای واژگان جدید تالیف کرده بودند، دریافت که حکومت‌های تمامیت‌گرا زبان را تغییر می‌دهند (کاسیرر، ۱۳۸۲: ۴۰۷). در اینجا نیز ما اگر راوی را مبلغ و یا نماینده تفکر کمونیستی بدانیم، او نیز باید تغییراتی در زبان ایجاد کند. کهن بودن و متناقض‌نما بودن زبان راوی که گویی قصد دارد راز آلود سخن بگوید از نشانه‌های تغییر است. در مورد لوح چنین می‌گوید: «که اگرچند آلوده چرک و خون بسی جراحات است/ از رحم و دوستی سخن می‌گوید و/ پاکی» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۱). این عبارت متناقض است؛ لوح آلوده است از چرک و خون؛ اما برای پاکی و دوستی آمده است. این شیوه بیان را

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

می‌توان از گفتمان بسیاری از حکومت‌های تمامیت‌خواه شنید^{۱۶}. از این عبارت چنین برداشت می‌شود که فرجام خشونت‌ی که در لوح آمده، مهر و دوستی است. در این عبارت، رد و نشانه‌هایی از دیدگاه هگل در مورد جنگ دیده می‌شود. هگل برای جنگ، وجهی اخلاقی قائل است. به نظر او «نباید جنگ را شرّ مطلق و واقعیت احتمالی غیر ذاتی دانست؛ به عکس، جنگ ضرورت دارد تا وجه اتفاقی {وجود} کرانمند و دارایی زندگی دریافته شود.... جنگ پدیده‌ای ضروری و عقلانی است. در واقع جنگ وسیله‌ای است که دیالکتیک تاریخ، خود را با آن پیش می‌برد. جنگ به نظر او از فروماندگی ملت‌ها پیشگیری می‌کند و نگهبان سلامت اخلاقی آنهاست» (رک: کاپلستون، بی‌تا، ج ۷: ۲۱۷). راوی نیز چنین نگاهی به جنگ دارد. او ادعا می‌کند که لوح برای دوستی و رحم و پاکی آمده است؛ اما در نهایت برای پیشبرد اهدافش لازم است که مردم به جای صلیب تفنگ حمل‌کنند و به جای تاج خار، کلاه‌خود. «و اگر تاج خاری نیست / خودی هست که برسر نهید / و اگر صلیبی نیست که بر دوش کشید / تفنگی هست» (شاملو، ۱۳۸۵: ۵۸۲). گویی راوی قصد دارد که با جنگ، دوستی و پاکی را در دنیا برقرار کند.

۳-۵ مناسک

تنها جنبه‌ای از نظریه کاسیرر، که در این شعر کمتر مشهود است، مناسک است. شاید علت نبود مناسک در شعر این باشد که رهبر یا راوی شعر هنوز نتوانسته است تفکر خود را به جامعه القا کند و هنوز پایگاهی در میان مردم ندارد؛ در نتیجه امکان سازماندهی و ایجاد مناسک خاص خود را ندارد؛ برای مثال در آلمان، نازی‌ها برای القای تفکرات خود به عموم از مناسکی چون «درود بر هیتلر»، «راهپیمایی بزرگ نورنبرگ» و «کتابسوزی» استفاده می‌کردند. از ۱۹۳۳ میلادی یکی از اصلی‌ترین نمادهای تظاهر در عموم برای نازی‌ها، مناسک «درود بر هیتلر» بود که نه تنها سوگند به شمار رفت، نمایانگر وفاداری فرد به حزب نیز به حساب می‌آمد؛ حرکتی که به غیر از داشتن بار سیاسی زیاد، بار اسطوره‌ای نیز همراه داشت؛ گویی هیتلر در این حرکت تقدیس می‌شد (لامن^{۱۷}، ۲۰۱۰: ۵۲). در مناسک کتابسوزی ۱۹۳۳، که در بن شکل گرفت، معانی نمادین زیادی دیده می‌شود؛ حرکتی که بخش دانشگاهی حزب نازی آن را تأیید کرده بود. این حرکت کاملاً شبیه به کتابسوزی کلیسای کاتولیک در قرون وسطی و سوزاندن افراد با عنوان «حرکت به سوی ایمان» شبیه بود (همان: ۵۳). تظاهرات بزرگ نورنبرگ، که نهم نوامبر ۱۹۳۵

انجام شد، بسیار دقیق برنامه‌ریزی شده بود که تصویری از هواخواهی پرحرارت و موافقت واقعی را به نمایش بگذارد. تورنتون سینکلیر^{۱۷} در این مورد می‌نویسد: «تظاهرات حزب نه تنها مهمترین پل ارتباطی بین رهبر و پیروانش و مکانی برای حساب پس دادن رهبران است، بلکه به معنای مرکز تبلیغات و نوسازی سیاسی نیز به‌شمار می‌رود؛ عامل انتشار عقایدی که آلمان و دنیا را متوجه خود سازد» (سینکلیر، ۱۹۳۸: ۵۷۰).

اصلی‌ترین تفاوت حزب نازی باموقعیت راوی شعر «لوح» در بخش مناسک این است که حزب نازی در آلمان ابتدا جایگاهی یافت و طرفدارانی بین مردم داشت؛ به همین دلیل می‌توانست در مناسکش مردم را با خود همسو کند؛ اما راوی شعر هنوز به آن پایگاه نرسیده است. در اصل باید گفت که راوی نماینده یا مبلغ حکومتی است که قصد دارد تفکراتی را به مردم القا کند تا این تفکرات به ایجاد حکومتی تمامیت‌گرا منجر شود. او در این راستا از اسطوره‌هایی استفاده می‌کند (اسطوره‌های مسیحی) تا مقبول ذهنیت مردم شود؛ اما در نهایت به نتیجه مطلوب نمی‌رسد. شاید بدین دلیل که اسطوره‌هایش پسندیده مردم نیست یا اینکه مناسکی برای همراه کردن مردم با تفکراتش پایه‌ریزی نکرده است.^{۱۸}

در مورد ویژگی‌ها و روشهای رهبر حکومت‌های فاشیستی در علوم دیگر نیز بررسی‌هایی انجام شده و نتایجی مشابه با نقد اسطوره‌ای کاسیرر به دست آمده‌است. برای مثال آدورنو (۱۳۸۶) با تحلیل روانکاوانه مبلغان فاشیسم در آمریکا به نتایجی مشابه، چون تقدس پیشوا (رهبر)، اطاعت بی‌چون‌وچرا از او، یکی شدن با او، حتی غیرعقلانی بودن این باور می‌رسد. ماهیت روانشناختی محتوای تبلیغات فاشیستی، محصول اهداف اقتدارگرا و غیرعقلانی است؛ اهدافی که دستیابی به آنها از طریق باورهای عقلانی ممکن نیست؛ بلکه فقط به یاری بیدار ساختن ماهرانه بخشی از میراث کهن سوژه میسر می‌شود (آدورنو، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

۶. نتیجه‌گیری

طبق نظریه «اسطوره‌های مدرن» ارنست کاسیرر، اسطوره‌ها در جوامع مدرن از بین نمی‌روند، بلکه تغییر چهره می‌دهند. او با بررسی حکومت‌های تمامیت‌خواه قرن بیستم به این نتیجه رسیده است که گفتمان و ساختار حاکمیت آنها شبیه به اسطوره و جوامع

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

اسطوره‌ای است؛ از این رو بر این باور است که قدرتها از اسطوره‌ها برای باورپذیر ساختن اندیشه‌ها و ایدئولوژی خود استفاده می‌کنند. بر اساس این نظریه، شعر «لوح» از احمد شاملو بررسی شد. در ابتدا ایدئولوژی پنهان در شعر تبیین، و سپس، عناصر اسطوره مدرن در آن رمزگشایی شد. طبق تحلیل‌های اندیشه مرکزی شعر، «حرکت روح جهان» یا «حرکت تاریخ» است که در فلسفه هگل مطرح شده است و ریشه دیالکتیک تاریخی مارکسیسم است. در این شعر، راوی، نمادی از رهبر احزاب تمامیت‌خواه است که به شکل فردی مقدس و منجی به تصویر کشیده شده است. راوی در پی آن است که با گفتاری پیامبرگونه مردم را به اندیشه‌های خویش باورمند سازد و آنها را به تغییر وضع موجود تشویق کند و حرکت تاریخ را زودتر از جریان طبیعی‌اش به فرجام رساند. راوی، همچون پیامبری به تصویر کشیده شده است. تصویر راوی بر ساخته و آمیزه‌ای از دو شخصیت موسی و عیسی (علیهما السلام) است. در واقع، راوی همان عیسی است و به مانند او منجی‌ای است که برای نجات آمده است؛ ولی چون عیسی، همه‌اش مهربانی و دلسوزی نیست. او در وهله نخست، چون موسی با صلابت، و منادی این است که به واسطه قدرت و پیروزی، رحم و مهربانی را بر جامعه حاکم سازد. در واقع، راوی از جهتی همچون ابرمرد نیچه است که اخلاقیاتی چون مهر و عطوفت را کنار می‌زند و اولویت را به ویژگی‌هایی چون غرور و دلیری می‌دهد و بعد از دستیابی به چنین ویژگی‌های قهرمانانه‌ای، مهر می‌ورزد و دلسوزی می‌کند.

پی‌نوشت

۱. علت اینکه نویسندگان مقاله، شاملو و راوی را یکی نمی‌دانند، این است که راوی شعر، مبلغ اندیشه‌های کمونیستی از نوع حکومت‌هایی مانند کوبا و چین است (که در متن مقاله به آن اشاره می‌شود) ولی شاملو در دفعات مختلف به این نکته اشاره می‌کند که رابطه خود را با احزاب چپ‌گرا قطع کرده و هیچ‌گاه معتقد نبوده است که فعالیت آنها به نتیجه مطلوبشان می‌رسد (پاشایی، ۱۳۸۸: ۶۰۵، ۸۷۹، ۸۸۰).

2. Ernst Cassirer
3. Baci
4. Gonzalez-Perez
5. Thomas Carlyle
6. Gobineau
7. Hegel
8. Essai sur l'inégalité des races humaines
9. Spirit

۱۰. اگرچه نخستین عملیات جنبش چریکی در بهمن ۱۳۴۹ انجام گرفت، خاستگاه آن به سال ۱۳۴۲ بازمی‌گردد. عواملی مانند توانایی نیروهای مسلح در سرکوب قیام خرداد ۴۲، کارایی ساواک در ریشه‌کن ساختن احزاب مخفی و بی‌اعتنایی سازمانهای مهم مخالف حکومت مانند حزب توده و جبهه ملی به کنار گذاشتن روشهای مقاومت مسالمت‌آمیز، دست‌به‌دست هم دادند تا مخالفان جوان را به جستجوی شیوه‌های جدید مبارزه ترغیب‌کنند. در سالهای بعد، دانشجویان دانشگاه‌ها گروه‌های مباحثه مخفی و کوچکی برای بررسی تجربه‌های اخیر چین، ویتنام، کوبا و الجزایر و ترجمه آثار مائو، جی‌اچ‌پ، چه‌گوارا و فانون تشکیل دادند (آبراهامیان، ۱۳۹۴: ۵۹۵).

۱۱. دقت شود که معراج در عربی بر وزن «مفعال» (اسم ابزار) است و در اصل، معنای نردبان و پلکان را می‌رساند. هم‌چنین در اصطلاح دین اسلام به عروج پیامبر اکرم (ص) از دنیای مادی و سیر و سلوک در آسمانها و دیدار پروردگار اشاره می‌کند (رک: معجم الوسیط، ج ۲: ۱۲۶۶).

۱۲. در قرآن آمده است که موسی (ع) در مصر مشاهده کرد که یک تن از بنی‌اسرائیل با فردی قبطی دعوا می‌کند. فرد بنی‌اسرائیلی از موسی طلب یاری می‌کند و موسی ضربه‌ای به قبطی وارد می‌سازد و او در اثر ضربه می‌میرد: *فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ ذُقْ ذُنُوبَ ۙ فَقَضَىٰ ۙ عَلَيْهِ (القصص: ۱۵)*

۱۳. جوانان رادیکال بریده از جبهه ملی و بی‌اعتماد به لیبرالیسم نهضت آزادی بتدریج محفلهای مبارزاتی تشکیل می‌دهند و هر چند منابع مطالعاتی مفید و کافی در اختیار ندارند به اعتبار همان افق محدود دانش و بینش خود در نهایت به این نتیجه می‌رسند که برای ساقط کردن شاه و برچیدن بساط سرمایه‌داری تنها راه موجود و ممکن جنگ چریکی و مبارزه مسلحانه است (قراگوزلو، ۱۳۹۷: ۲۳۵).

۱۴. ویژگی سازمانهای مخفی بی‌اعتمادی به همه‌کس است؛ برای مثال عضوگیری در سازمان چریکهای فداییان خلق این‌گونه بوده است: «عضو گروه می‌بایست سه مرحله مشخص را بگذراند: مرحله سمپات ابتدایی، سمپات نیمه‌پیشرفته و سمپات پیشرفته و سپس به عضویت گروه درآید و برای هر یک از این مراحل کتابهای خاصی را بایستی مطالعه‌کند... هیچ‌کس را نباید بدون گذراندن این مراحل به عضویت گروه درآورد» (نادری، ۱۳۸۷: ۲۶۷).

۱۵. سستی نورزید و اندوهگین نشوید. شمار بزرگانید، اگر مؤمن باشید.

۱۶. جرج اورول در رمان معروفش «۱۹۸۴» به دستبرد حکومت‌های تمامیت‌خواه در زبان اشاره می‌کند. او در جاهای مختلف رمان، شعار حزب حاکم را در جامعه‌ای که زندگی می‌کند (کشور خیالی اقیانوسیه) ذکر می‌کند. این شعار به مانند تعبیر فوق راوی متناقض‌نماست:

جنگ صلح است/ آزادی بردگی است/ نادانی توانایی است (اورول، ۱۳۸۶: ۱۹).

17. Lahman

18. Thornton Sinclair

۱۹. یکی دیگر از دلایلی که نویسندگان مقاله معتقدند که راوی، خود شاملو نیست همین نکته است که شاملو نماینده هیچ حکومتی نبوده و هیچ‌گاه با حکومت‌های ایران ارتباطی نداشته است؛ در بیشتر اوقات با آنها مخالف نیز بوده است؛ اما راوی شعر مبلغ و نماینده حکومتی با تفکرات چپ است.

_____ نقد اسطوره‌شناختی شعر «لوح» از شاملو بر مبنای نظریه اسطوره‌های مدرن ارنست کاسیرر

فهرست منابع

قرآن کریم.

عهد عتیق؛ (۱۳۹۴) ترجمه پیروز سیار، تهران: هرمس.

عهد جدید؛ (بهار ۲۰۰۷) ویرایش دوم، انتشارات انجمنهای متحد کتاب مقدس.

آبراهامیان، پروانه؛ (۱۳۹۴) *ایران بین دو انقلاب*؛ مترجمان: احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نی.

آدورنو، تئودور؛ (۱۳۸۶) «نظریه فرویدی و الگوی تبلیغات فاشیستی»؛ مترجم مراد فرهادپور، *ارغنون*، روانکاوی (۲)، ش ۲۲.

انیس، ابراهیم و دیگران؛ (۱۳۸۲) *المعجم الوسیط*؛ ترجمه محمد بندر ریگی. ج دوم. تهران: انتشارات اسلامی.

اورول، جرج؛ (۱۳۸۶) ۱۹۸۴؛ مترجم: صالح حسینی، تهران: نیلوفر.

پاشایی، ع؛ (۱۳۸۸) *نام همه شعرهای تو*؛ ج دوم، تهران: ثالث.

پروینی، خلیل؛ (۱۳۹۰) «بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر آدونیس و شاملو»؛ *فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی*؛ دوره ۲، ش ۳، پاییز، ص ۲۵-۵۲.

جعفری، حسن؛ (۱۳۸۸) «دین و اسطوره، بررسی نظریه ارنست کاسیرر درباره اسطوره»، *پژوهشنامه ادیان، س سوم، ش ششم*. ص ۲۷-۵۴.

جوکار، منوچهر، زریجی، عارف؛ (۱۳۹۰) «عناصر و مضامین ترسایی در شعر شاملو»؛ *ادب پژوهی*، ش ۱۷، ص ۱۲۱-۱۴۱.

خادمی کولایی، مهدی؛ (۱۳۸۶) «نمودهای اساطیری انبیا و آیین‌گذاران در شعر شاملو»؛ *پیک نور*؛ س پنجم، ش ۳، ص ۱۱۵-۱۳۲.

خدایار، مصطفی؛ (۱۳۹۵) «اسطوره «قابیل و مسیح» در اشعار شاملو و سیاب»؛ *پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل*؛ دوره ۲، ش ۵، ص ۱۰۵-۱۱۹.

راسل، برتراند؛ (۱۳۹۴) *تاریخ فلسفه غرب*؛ ترجمه نجف دریا بندری، تهران: پرواز.

ستیس، و.ت؛ (۱۳۵۷) *فلسفه هگل*؛ ترجمه حمید عنایت، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.

سگال، رابرت آلن؛ (۱۳۹۴) *اسطوره*؛ مترجم: فریده فرنودفر، تهران، بصیرت.

سلاجقه، پروین؛ (۱۳۹۲) *امیرزاده کاشیها*، تهران: مروارید.

شاملو، احمد؛ (۱۳۸۵) *مجموعه آثار دفتر یکم: شعرها*؛ تهران: نگاه

- فرزانه، سید بابک، علی محمدی؛ (۱۳۹۱) «اسطوره در شعر آدونیس و شاملو»؛ *فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*؛ س ۸، ش ۲۹، ص ۴۱-۷۰.
- قراگوزلو، محمد؛ (۱۳۹۷) *تاریخ تلخ به روایت احمد شاملو*؛ تهران: نگاه.
- کاپلستون، فردریک؛ (بی‌تا) *تاریخ فلسفه جلد هفتم از فیتشه تا نیچه*؛ ترجمه داریوش آشوری. بی‌جا.
- کاسیرر، ارنست؛ (۱۳۸۲) *اسطوره دولت*، مترجم: یدالله موقن، تهران، هرمس.
- ؛ (۱۳۹۳) *فلسفه صورت‌های سمبولیک*؛ ج دوم: اندیشه اسطوره‌ای، مترجم: یدالله موقن، تهران، هرمس.
- ؛ (۱۳۹۴) *زبان و اسطوره*؛ مترجم: محسن ثلاثی، تهران، مروارید.
- مگی، براین؛ (۱۳۹۸) *فلاسفه بزرگ آشنایی با فلسفه غرب*؛ ترجمه عزت‌الله فولادوند. تهران: خوارزمی.
- نادری، محمود؛ (۱۳۸۷) *چریکهای فدایی خلق (از نخستین کنش تا بهمن ۵۷)*، ج اول، تهران، موسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی.
- نیچه، فردریش ویلهلم؛ (۱۳۸۵) *دجال*؛ تهران: نشر پرشس.
- الهاشمی، احمد؛ (۱۳۸۳) *جواهر البلاغه فی المعانی و البیان و البدیع*؛ قم: نشر اسماعیلیان.
- هالینگ دیل، ر. ج؛ (۱۳۸۷) *تاریخ فلسفه غرب*؛ ترجمه عبدالحسین آذرنگ. تهران: ققنوس.
- Baciu, Claudiu (2016) *The Meaning Of Political Myth In Ernst Cassirer*, Amazon Digital Services LLC.
- Barash, Jeffrey Andrew (2000). "Political Mythologies of the Twentieth Century in the Perspective of Hermann Heller, Ernst Cassirer, and Karl Löwith", *Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem*, number 6, Spring 2000, pp.121-133.
- Carlyle, Thomas (2001). *On heroes, Hero Worship and the Heroic in History*. The Electric Book Company.
- Gobineau, J.A (2012). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Stvpress.
- Gonzalez-Perez, Margaret (2001). "Myth and Literature as Political Ideology", *Quarterly Journal of Ideology*, Volume 24, 2001, 3 & 4.
- Lahman, Jason . D (2010). "The form that fuels the flame: public ritual and the Nazi mythos", *Ex Post Facto*, V: XIX, *Journal of history*, san Francisco state university.
- Sinclair, Thornton (1938). "The Nazi Party Rally at Nuremberg," *The Public Opinion Quarterly*2, no. 4.